

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет

Савельєва Ю. М.

ОСНОВИ ГЕНДЕРНОГО АНАЛІЗУ

Конспект лекцій

Суми
Сумський державний університет
2023

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет

ОСНОВИ ГЕНДЕРНОГО АНАЛІЗУ

Конспект лекцій
для студентів спеціальності
231 «Соціальна робота»
всіх форм навчання

Затверджено
на засіданні кафедри
психології, політології
та соціокультурних технологій
як конспект лекцій
із дисципліни «Основи гендерного
аналізу».
Протокол № 10 від 25.04.2023 р.

Суми
Сумський державний університет
2023

Основи гендерного аналізу : конспект лекцій / укладач
Ю. М. Савельєва. – Суми : Сумський державний університет,
2023. – 37 с.

Кафедра психології, політології та соціокультурних
технологій

ЗМІСТ

	С.
ВСТУП.....	4
Лекція 1	
Основи гендерної рівності: глосарій і тезаурус.....	6
Лекція 2	
Абетка гендерного аналізу	11
Лекція 3	
Гендерна політика.....	16
Лекція 4	
Гендерний аналіз у сфері сім'ї, репродуктивних прав, побуту. Гендерні ролі	20
Лекція 5	
Гендерні стереотипи. Гендерна дискримінація. Сексизм.....	22
Лекція 6	
Гендерний аналіз економічної участі та можливостей.....	27
Лекція 7	
Гендерний аналіз у сфері політики	31
Лекція 8	
Гендерний аналіз тілесності. Гендерні аспекти насильства.....	35

ВСТУП

Основи гендерного аналізу є міждисциплінарним предметом, покликаним забезпечити студентів:

- систематизованим знанням теоретичних основ гендерного аналізу;
- гендерним аналізом різних сфер життя;
- практичними навичками гендерного аналізу.

Унаслідок вивчення дисципліни студенти повинні набути таких знань:

- категорій гендерного аналізу: гендер, гендерна чутливість, гендерна рівність, гендерна нерівність, гендерні стереотипи, гендерна дискримінація, гендерні розриви, індекси гендерної (не)рівності;
- етапів гендерного аналізу;
- особливостей упровадження гендерного аналізу в сфері демократії, прав людини та управління;
- особливостей упровадження гендерного аналізу в сфері економічного розвитку та можливостей;
- особливостей упровадження гендерного аналізу у сфері освіти;
- особливостей упровадження гендерного аналізу у сфері сім'ї, репродуктивних прав, побуту;
- напрямків гендерної політики;
- форм гендерної дискримінації.

в м і н ь:

- коректно використовувати поняття гендерної теорії;
- застосовувати різні методи гендерного аналізу;
- оцінювати гендерний вплив соціальних процесів та явищ;
- здійснювати вибір ефективних інструментів гендерного аналізу;
- оцінювати ефективність існуючих форм і методів розроблення та впровадження державної політики у сфері забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків.

Компетентності, що будуть засвоєні внаслідок вивчення курсу:

- здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу;
- здатність застосовувати знання в практичних ситуаціях;
- здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел;
- здатність оцінювати соціально-політичні процеси, пов'язані з соціальним розвитком держави;
- здатність до аналізу існуючих психологічних властивостей, станів і процесів, процесів становлення, розвитку та соціалізації особистості, розвитку соціальних груп і громади;
- здатність до цінування та поваги різноманітності, унікальності, мультикультурності особистості;
- здатність вивчати соціальну проблему за допомогою методів дослідження в умовах конкретної ситуації;
- здатність до надання допомоги та підтримки клієнтам із урахуванням їх індивідуальних потреб, вікових відмінностей, гендерних, етнічних та інших особливостей.

Навчальна дисципліна базується на знаннях і вміннях, набутих студентами в процесі вивчення дисциплін «Вступ до спеціальності», «Соціологія», «Загальна та вікова фізіологія», «Інформаційне забезпечення соціальної роботи», а також інших дисциплін професійної та практичної підготовки.

Лекція 1

Основи гендерної рівності: глосарій і тезаурус

План

1. Поняття «гендер».
2. Історія поняття.
3. Поняття «гендерна чутливість» і «гендерна сліпота».
4. Поняття «гендерна рівність/нерівність».
5. Поняття «гендерні стереотипи», «гендерні ролі».
6. Поняття «гендерна дискримінація».
7. Поняття «гендерний розрив».
8. Становище чоловіків в Україні.
9. Становище жінок в Україні.

1. Поняття «гендер»

Гендер, згідно визначення Європейського інституту гендерної рівності, – це соціальні атрибути та можливості, пов'язані з:

- буттям жінки та чоловіка;
- зв'язками, в яких перебувають між собою жінки й чоловіки, дівчата й хлопці,
- відносинами між жінками та чоловіками.

Гендер, згідно визначення Т. Мельник, – це змодельована суспільством та підтримувана соціальними інститутами система цінностей, норм і характеристик чоловічої та жіночої поведінки, стилю життя та способу мислення, ролей і відносин між жінками та чоловіками, набутих ними як особистостями в процесі соціалізації.

Гендер – це соціокультурний конструкт, контекстуальний, залежний від часу, змінний; це очікуване, дозволене та те, що цінується в жінках і чоловіках.

2. Історія поняття

Вперше термін «гендер» був уведений у науковий ужиток американським психоаналітиком Робертом Столлером 1968 року в його творі «Стать і гендер: про розвиток мужності та жіночності».

Р. Столлер стверджував, що «гендер – це поняття, яке базується на психологічних і культурних поясненнях, достатньо незалежних від тих, які тлумачать біологічну стать».

Відмінності та нерівність між жінками та чоловіками:

- у покладених обов'язках;
- у проваджуваній діяльності;
- у доступі та контролі над ресурсами;
- у можливостях ухвалення рішень.

3. Поняття «гендерна чутливість» і «гендерна сліпота»

Гендерна чутливість:

- розуміння цінності гендерної рівності;
- врахування існуючого становища жінок і чоловіків, запобігання погіршенню цього становища, встановлення гендерного балансу;
- розуміння взаємозв'язку між гендерними ролями та реальними обставинами, які обумовлюють їх виникнення та існування.

Гендерна чутливість має на меті розуміння та врахування суспільних і культурних факторів, пов'язаних із гендерно обумовленим виключенням і дискримінацією в різноманітних сферах суспільного та приватного життя. Зосереджується в основному на випадках структурно несприятливої для жінок позиції та ролі.

Гендерна нейтральність – орієнтація «на всіх», думка про те, що все однаково впливає на всі групи жінок і чоловіків; не враховуються або ігноруються гендерні відмінності в становищі різних груп жінок і чоловіків, їх статусі, потребах і пріоритетах.

Гендерна сліпота – орієнтація на інформацію, яка виходить із потреб, інтересів і діяльності представництва лише однієї статі; передбачає, що всі особи іншої статі мають такі самі потреби, інтереси та можливості.

Гендерна нейтральність і гендерна сліпота не визнають те, що ролі та обов'язки жінок/дівчат і чоловіків/хлопчиків

приписуються або нав'язуються їм у певних соціальних, культурних, економічних і політичних контекстах.

Проекти, програми, політики та погляди, які не враховують гендерні аспекти, не враховують різні ролі та потреби жінок і чоловіків. Тому вони зберігають статус-кво і не сприяють трансформації нерівної структури гендерних відносин.

4. Поняття «гендерна рівність/нерівність»

Гендерна нерівність означає, що існує певне домінування однієї групи людей над іншою, яка утримує в своїх руках владу, бере на себе ризик та отримує матеріальні та моральні винагороди. Гендерна нерівність – це правова, соціальна та культурна ситуація, в якій стать та/або гендер визначають різні права та гідність жінок і чоловіків, що відображається в нерівному доступі до прав або користуванні ними, а також у прийнятті стереотипних соціальних і культурних ролей.

Гендерна рівність – рівні права, обов'язки та можливості жінок і чоловіків, дівчат і хлопців; рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства.

5. Поняття «гендерні стереотипи», «гендерні ролі»

Гендерні стереотипи – це уявлення людей про призначення, ролі, можливості та характеристики чоловіків і жінок. Це упереджені ідеї, згідно з якими жінкам і чоловікам довільно призначаються характеристики та ролі, які визначаються та обмежуються їх статтю.

Гендерні ролі – це поведінка людей у суспільстві, яка визначає, яка діяльність, завдання та обов'язки сприймаються як чоловічі та жіночі; соціальні та поведінкові норми, які в певній культурі вважаються соціально прийнятними для осіб певної статі.

6. Поняття «гендерна дискримінація»

Гендерна дискримінація – це будь-яке розрізнення, виключення чи обмеження за ознакою статі, яке має наслідком або метою погіршення або зведення нанівець визнання, користування або реалізації жінками, незалежно від їх сімейного стану, на основі рівності чоловіків і жінок, прав людини і основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, громадянській або будь-якій іншій сфері.

7. Поняття «гендерний розрив»

Гендерний розрив – це розрив (відмінність) між жінками і чоловіками у будь-якій сфері життєдіяльності з точки зору їхнього рівня участі, доступу, прав, винагороди чи пільг.

Глобальний гендерний розрив – це показник, який відображає розрив між чоловіками і жінками в 4 основних сферах життя:

- економічна участь і можливості;
- рівень освіти;
- здоров'я та виживання;
- політичні можливості.

8. Становище чоловіків в Україні:

- чоловіків на 8 % менше, ніж жінок, вони живуть на 10 років менше, ніж жінки;
- високий рівень захворюваності на туберкульоз (70 %), ВІЛ/СНІД (60 %);
- понад 40 % всіх нинішніх 16-літніх юнаків не мають шансів дожити до пенсії внаслідок зменшення тривалості життя чоловіків;
- Понад 30 % чоловіків ніколи не стануть батьками з причин низького рівня репродуктивного здоров'я;
- смертність чоловіків працездатного віку (28–45 років) у 4 рази більша порівняно з жінками;
- понад 90 % усіх ув'язнених – чоловіки.

9. Становище жінок в Україні:

- жіноча заробітна плата є меншою від чоловічої на чверть, як наслідок – жінка отримуватиме пенсію, що дорівнює 60–70 % пенсії чоловіка (фемінізація бідності);
- жінки найбільше потерпають від всіх видів насильства, (домашнє насильство, сексуальні домагання та експлуатація, торгівля жінками, примушування до проституції);
- представництво жінок у законодавчій владі за всю історію незалежності України не досягає навіть мінімальних 30 %, необхідних для того, щоб бути почутими і мати вплив. Рівень жіночого представництва на найвищих державних посадах залишається низьким;
- жінки володіють лише 22 % бізнесу та керують 6 % великого бізнесу в Україні. Їм важче отримати кредит, оскільки вони мають менше ресурсів, які можуть дати в заставу;
- жінка щодня працює на кілька годин більше, ніж чоловік, якщо враховувати доглядову/домашню працю. Праця в домашньому господарстві не враховується як продуктивна.

Питання для самопідготовки

1. Гендер як філософська проблема.
2. Фемінізм: філософія та суспільно-політичний рух.
3. Індекси гендерної (не)рівності.

Список рекомендованої літератури

1. Де Бовуар С. Друга стать. – Видавництво «Основи», 2017. – 736 с.
2. Словник Європейського інституту з гендерної рівності / пер. М. Бабак, О. Давліканової, М. Дмитрієвої, М. Козир, Л. Компанцевої, К. Левченко, М. Скорик, О. Суслової. – Київ : «Вістка», 2021. – 170 с.
3. European Institute for Gender Equality [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://eige.europa.eu/>.

Лекція 2

Абетка гендерного аналізу

План

1. Поняття гендерного аналізу. Сутність гендерного аналізу. Гендерна статистика.
2. Етапи гендерного аналізу.
3. Елементи гендерного аналізу.
4. Картування як метод гендерного аналізу.
5. Практичні й стратегічні гендерні потреби.
6. Міжнародні та національні зобов'язання України у сфері гендерної рівності.

1. Поняття гендерного аналізу. Сутність гендерного аналізу. Гендерна статистика

Гендерний аналіз – це процес оцінювання різного впливу, спричиненого на жінок і чоловіків існуючими програмами, законодавством, державним політичним курсом – у всіх сферах життя суспільства й держави. Це збір якісної інформації та розуміння гендерних тенденцій в економіці й суспільстві, використання цих знань для виявлення потенційних проблем і пошуку рішень у щоденній роботі. Це інструмент для розуміння соціальних процесів. Він дозволяє побачити та порівняти: яким чином і чому політичні, економічні, соціальні та інші фактори впливають на жінок і чоловіків. Суть гендерного аналізу – повне розкриття будь-яких наслідків для обох статей (як чоловіків, так і жінок).

Гендерний аналіз може бути проведений:

- на основі якісної інформації та методів;
- на основі кількісної інформації – гендерної статистики.

Гендерна статистика – статистика, яка адекватно відображає відмінності та нерівність у становищі жінок і чоловіків у всіх сферах життя.

Гендерний аналіз досліджує:

- відносини між жінками та чоловіками;

– обмеження, з якими вони стикаються відносно одне одного в досягненні гендерної рівності в певній сфері політики, ситуації або контексті.

2. Етапи гендерного аналізу:

- визначення груп населення, які мають певні проблеми;
- розмежування всередині групи за ступенем втягнення в проблему;
- визначення факторів, які впливають на проблемну ситуацію, з огляду на досвід різних соціальних груп;
- визначення наявності ресурсів та інституційних змін і стратегій, необхідних для вирішення проблеми.

3. Елементи гендерного аналізу

Якими б не були інструменти гендерного аналізу, майже всі вони містять такі елементи:

- виявлення дійсного внеску жінок і чоловіків в усі сфери життя суспільства;
- інформація з розподілом за статтю;
- визнання існування проблеми розподілу праці;
- визнання проблеми недооцінювання точки зору жінок та їх внеску в розвиток (праця, час, ресурси, навички).

4. Картування як метод гендерного аналізу

Картування (mapping) як метод гендерного аналізу: жителі однієї місцевості малюють карту визначеного громадського місця або всього населеного пункту, зазначаючи об'єкти, які їм потрібні, виходячи з їхніх потреб та інтересів. Порівняння карт дає можливість виявити різні пріоритети чоловіків і жінок, відмінності в способі життя різних груп жінок і чоловіків.

5. Практичні й стратегічні гендерні потреби

Гендерні потреби – типи потреб, які зазвичай визначаються в певному суспільстві щодо жінок і щодо чоловіків. Розрізняють практичні гендерні потреби та стратегічні гендерні потреби.

Практичні гендерні потреби – це те, що першочергово необхідно для виконання гендерних ролей – вода, помешкання, їжа, охорона здоров'я, засоби виробництва, дохід.

Стратегічні гендерні потреби – спрямовані на досягнення фактичної рівності, змінюють залежний статус – захист від домашнього насильства, стратегії досягнення рівної заробітної плати, ширша участь у процесах ухвалення рішень жінок, збільшення тривалості життя чоловіків.

Вирішення практичних гендерних потреб лише жінок – часто пов'язаних із виконанням жіночих домашніх обов'язків і викликаних нерівними умовами життя – увічнює фактори, які тримають жінок у невідгданому становищі порівняно з чоловіками. Потреби, пов'язані з розширенням прав і можливостей жінок, є стратегічними потребами, які необхідні для подолання залежного становища жінок.

Приклад Швеції в реалізації гендерних потреб: державна програма «Кожній родині – пральну машину». Умови участі в програмі: 2 рази на тиждень по 2 години (той час, що вивільнявся завдяки автоматизованому пранню) жінки відвідували навчальні курси з підприємництва, комп'ютерних технологій, фінансової грамотності, особистісної ефективності.

Регулярно – через 1, 3, 5, 10 років проводився моніторинг реалізації програми. Через 10 років 20 % учасниць стали підприємцями, а 10 % із них – підприємцями середнього рівня.

6. Міжнародні та національні зобов'язання України у сфері гендерної рівності

Міжнародні зобов'язання України у сфері гендерної рівності: Цілі сталого розвитку ООН до 2030 р.

Ціль № 5 передбачає:

- 5.1. Покінчити з усіма формами дискримінації всіх жінок і дівчат у всьому світі.
- 5.2. Викорінити всі форми насильства щодо всіх жінок і дівчат у державній і приватній сферах, унеможливити торгівлю людьми, сексуальну та інші види експлуатації.
- 5.3. Викорінити всі шкідливі практики, такі як дитячі, ранні та примусові шлюби та каліцтво жіночих статевих органів.
- 5.4. Визнавати та цінувати неоплачуваний догляд і домашню роботу через надання державних послуг, інфраструктуру та політику соціального захисту та заохочення спільної відповідальності в домогосподарстві та сім'ї відповідно до національних умов.
- 5.5. Забезпечити повну та ефективну участь жінок і рівні можливості для лідерства на всіх рівнях ухвалення рішень у політичному, економічному та громадському житті.
- 5.6. Забезпечити загальний доступ до послуг з охорони сексуального та репродуктивного здоров'я та репродуктивних

прав відповідно до Програми дій Міжнародної конференції з народонаселення та розвитку та Пекінської платформи дій та підсумкових документів їх оглядових конференцій.

Питання для самопідготовки

1. Методики гендерного аналізу.
2. Міжнародні та національні нормативно-правові акти в сфері гендерної рівності.
3. Дані, розподілені за ознакою статі.

Список рекомендованої літератури

1. Гендерно орієнтоване бюджетування на місцевому рівні: від інтеграції принципу гендерної рівності в бюджетний процес до гендерно чутливих політик. Посібник для представників місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та громадських активістів [Електронний ресурс]. – ООН Жінки, 2020. – 112 с. – Режим доступу:

https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/599/gender-responsive_budgeting_on_a_local_level_ukraine.pdf.

2. Ярошенко А. Гендерна компетентність у соціальній роботі: Як інвестувати феміністичні погляди у гендерно трансформаційну практику : монографія / А. Ярошенко, Т. Семигіна. Даллас, США : Primedia e-Launch LLC, 2022. – 215 с.

3. Handbook on Gender Mainstreaming for Gender Equality Results [Електронний ресурс]. – UN Women, 2022. – 101 р. – Режим доступу : <https://www.unwomen.org/sites/default/files/2022-02/Handbook-on-gender-mainstreaming-for-gender-equality-results-en.pdf>.

Лекція 3

Гендерна політика

План

1. Визначення політики.
2. Типи гендерних політик.
3. Гендерний підхід (мейнстримінг).
4. Інституційний механізм забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків в Україні.
5. Напрямки гендерної політики: в політичній сфері, в економіці, в соціальній сфері, в культурній сфері.

1. Визначення політики

Публічна політика (policy) – це сума прямих або опосередкованих дій влади, які впливають на повсякденне життя громадян. Це курс, запропонований владою. Публічна політика покликана вирішувати проблеми.

Державна гендерна політика – це діяльність або її відсутність із боку державних органів, спрямована на реалізацію рівних прав, свобод і можливостей жінок і чоловіків, встановлення гендерної демократії та розвиток гендерної культури суспільства.

2. Типи гендерних політик

Типи гендерної політики (1)

Патріархатна політика

Чіткий розподіл функцій між чоловіком і жінкою. «Природне» призначення жінки. Модель «чоловік – голова», або контракт «домогосподарки» і «годувальника». Обмеження доступу жінок до професійної та політичної діяльності, до вищої освіти. Орієнтація жінок на функції матері та господині дому. «Напруга ролей». Домашнє насильство.

Патерналістська політика

Турбота про «специфічні інтереси жінок». Модель «двох годувальників» за державного догляду за дітьми, або «контракт працюючої матері». «Потрійне навантаження» на жінок. «Соціальне сирітство». Зниження народжуваності. Ризикована, асоціальна поведінка чоловіків.

Політика гендерної рівності

Комплексний гендерний підхід. Модель «двох годувальників / домогосподарів», або «контракт рівного статусу». Ресурсно-затратна модель, що вимагає: підготовки державних службовців, нові технології в управлінні.

Типи гендерної політики (2)

Гендерно негативна: нерівність посилюється для досягнення бажаних результатів розвитку через використання гендерних норм, ролей і стереотипів.

Гендерно сліпа/нейтральна: на гендерну рівність, як результат розвитку, не зважають. Гендерні норми, ролі та відносини не змінюються (не погіршуються і не покращуються).

Гендерно чутлива: гендерна рівність є засобом досягнення поставлених цілей розвитку. Звернення до гендерних норм, ролей і доступу до ресурсів настільки, наскільки це необхідно для досягнення цілей проєкту.

Гендерно-трансформативна: гендерні питання є центральними в досягненні позитивних результатів розвитку.

3. Гендерний підхід (мейнстримінг)

Гендерний мейнстримінг – це систематичне врахування відмінностей між умовами, ситуаціями та потребами жінок і чоловіків у всіх політиках і діях.

Гендерний мейнстримінг – це (ре)організація, вдосконалення, розроблення та оцінювання політичних процесів так, щоб аспект гендерної рівності вносився в усі політики на всіх рівнях і етапах суб'єктами, які зазвичай беруть участь у розробленні політики.

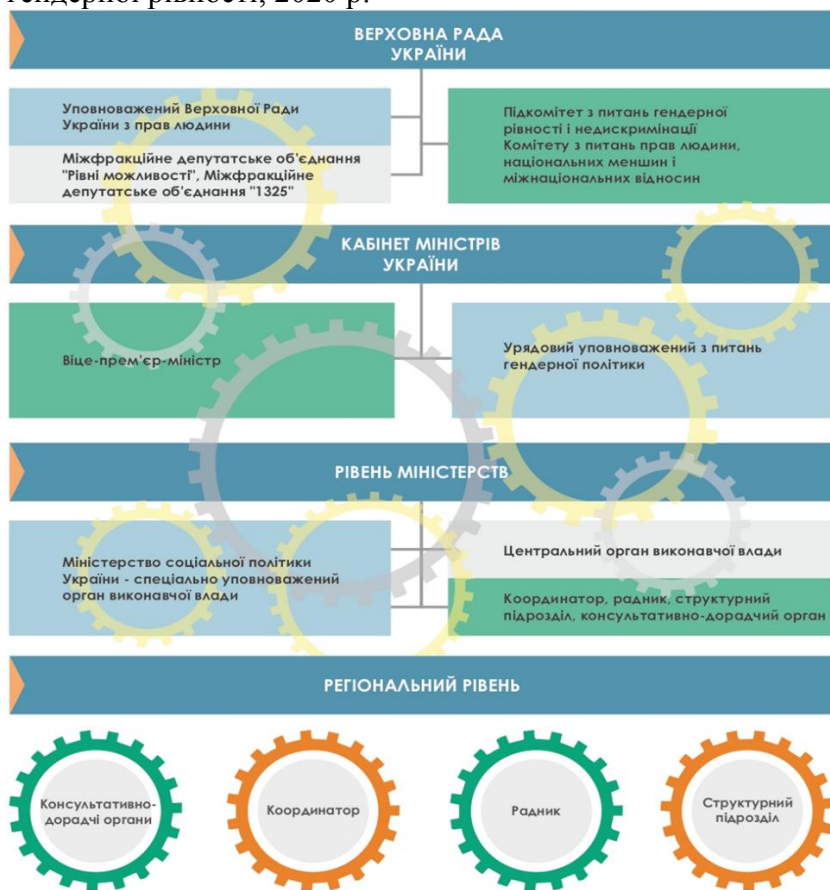
Інтеграція гендерної перспективи – це процес оцінювання наслідків для жінок і чоловіків будь-яких запланованих дій, враховуючи законодавство, політику чи програми, у всіх сферах і на всіх рівнях. Це спосіб зробити проблеми та досвід жінок, а також чоловіків невід'ємним виміром розроблення, реалізації, моніторингу та оцінювання політики та програм у всіх політичних, економічних і суспільних сферах, щоб жінки та

чоловіки отримували однакові вигоди. Кінцева мета – досягнення гендерної рівності.

Інтеграція гендерної рівності є додатковою стратегією, а не заміною цільової політики та програм, орієнтованих на жінок, законодавства про гендерну рівність, інституційних механізмів гендерної рівності та конкретних втручань, спрямованих на усунення гендерного розриву.

4. Інституційний механізм забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків в Україні

Український національний механізм забезпечення гендерної рівності, 2020 р.

5. Напрямки гендерної політики: в політичній сфері, в економіці, в соціальній сфері, в культурній сфері

Основні напрями гендерної політики в Україні

У політичній сфері:

Розширити представництво жінок в органах законодавчої, виконавчої влади, в органах місцевого самоврядування.

Сприяти жіночій громадській діяльності.

Гендерно-правова експертиза законів.

В економічній сфері:

Рівні можливості вибору професії, участі в трудовому житті.

Сприяння поверненню на роботу після декретної відпустки.

Рівний доступ до фінансової підтримки та кредитів.

Рівний доступ до підприємницької діяльності та права власності.

Розвиток гендерної статистики в різних сферах.

У соціальній сфері:

Охорона материнства, батьківства, дитинства.

Охорона здоров'я.

Рівні можливості в освіті.

Рівноправність у сімейних відносинах.

Зменшення бідності та зниження фемінізації бідності.

Спеціальні програми для сільських жінок.

У сфері культури:

Зміна поведінки, усунення гендерних стереотипів.

Питання для самопідготовки

1. Гендерний аналіз сфери освіти.
2. Гендерний аналіз соціальної сфери.
3. Гендерний аналіз ЗМІ.

Список рекомендованої літератури

1. Державна стратегія забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року.

2. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України.

3. Про схвалення Концепції комунікації у сфері гендерної рівності : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 р. № 1128.

Лекція 4

Гендерний аналіз у сфері сім'ї, репродуктивних прав, побуту.

Гендерні ролі

План

1. Гендерні ролі.
2. Традиційні жіночі гендерні ролі.
3. Традиційні чоловічі гендерні ролі.
4. Сучасні гендерні ролі.
5. Гендерно-чутливі ініціативи «Баланс між роботою і життям», «Заклад, дружній до сім'ї».

1. Гендерні ролі

Гендерні ролі – звична поведінка людей у суспільстві/громаді чи в іншій соціальній групі, яка визначає, яка діяльність, завдання та обов'язки сприймаються як чоловічі та жіночі.

На гендерні ролі впливають вік, клас, раса, етнічна та релігійна належність, а також географічне, економічне та політичне середовище.

Гендерні ролі визначають традиційні обов'язки та завдання, які покладаються на жінок, чоловіків, дівчат і хлопців.

Гендерно-специфічні ролі часто зумовлені структурою домогосподарства, доступом до ресурсів, особливим впливом глобальної економіки, виникненням конфліктів чи катастроф.

Гендерні ролі можуть змінюватися з часом, зокрема через розширення прав і можливостей жінок і через трансформацію маскулінності.

Продуктивні гендерні ролі – це поняття стосується діяльності чоловіків і жінок із метою виробництва товарів і послуг на продаж чи обмін.

Репродуктивні гендерні ролі – це діяльність, що передбачає дітонародження, виховання дітей, догляд за членами родини.

Роль формування політики громади – це діяльність, якою здебільшого займаються чоловіки на рівні громади і яка організована на формальному політичному рівні.

Громадська діяльність – це добровільна неоплачувана робота на користь громади, якою займаються переважно жінки у «вільний» час.

2. Традиційні жіночі гендерні ролі

Традиційні жіночі гендерні ролі: «Берегиня», «Муза», «Барбі». Згідно ролі «Берегиня», жінка має піклуватися про комфорт і затишок у сім'ї, домівці, оберігати домашнє вогнище. Жіноча роль «Муза» – це жінка-красуня, яка має надихати чоловіка. «Барбі» – це сексуальна вродлива молода дівчина, якій достатньо лише цих принад.

3. Традиційні чоловічі гендерні ролі

Традиційні чоловічі гендерні ролі: «Годувальник», «Захисник». «Годувальник» повинен забезпечувати сім'ю матеріальними благами, утримувати своїх рідних. Роль сильного мужнього «Захисника» передбачає захист жінки та родини під час війн і будь-яких інших загроз.

4. Сучасні гендерні ролі

Сучасні гендерні ролі. Доглядати й навчати дітей, прати, прибирати, кувоварити, вишивати, ткати, ремонтувати, видобувати вугілля, водити машини, здійснювати наукові відкриття, приймати рішення, керувати та захищати – може виконувати будь-хто, незалежно від статі.

5. Гендерно-чутливі ініціативи «Баланс між роботою та життям», «Заклад, дружній до сім'ї»

Поєднання роботи, сім'ї, приватного життя («Баланс між роботою і життям», «Заклад, дружній до сім'ї»): мета, що стосується гендерної рівності, яка вимагає запровадження схем сімейної відпустки та відпустки для догляду за дитиною,

організації догляду за дітьми та людьми похилого віку та розвитку робочого середовища, яке полегшує поєднання роботи, сім'ї та приватного життя для жінок і чоловіків; ініціативи: «Заклад, дружній до сім'ї», «Баланс між роботою і побутовим життям».

Питання для самопідготовки

1. Природа гендерних ролей.
2. Статеворольове виховання та гендерний підхід.
3. Приватне й публічне з точки зору гендерної теорії.

Список рекомендованої літератури

1. Гендерна рівність і розвиток: погляд у контексті Європейської стратегії України. – Центр Разумкова, 2016. – 244 с.
2. Ініціатива «СумДУ – університет, дружній до сім'ї <https://leleka.sumdu.edu.ua/uk/>.
3. Чоловіки як союзники. Посібник. – Міжнародна фундація виборчих систем, 2022. – 115 с.

Лекція 5

Гендерні стереотипи. Гендерна дискримінація. Сексизм

План

1. Поняття гендерних стереотипів.
2. Групи гендерних стереотипів.
3. Образи «справжньої жінки», «справжнього чоловіка».
4. Небезпеки стереотипного мислення.
5. Основні гендерні стереотипи.
6. Гендерна дискримінація. Сексизм. Основні ознаки сексизму.

1. Поняття гендерних стереотипів

Стереотип – це сформований за конкретних соціальних умов образ людини, яким користуються як штампом.

Гендерні стереотипи – це упереджені ідеї, згідно з якими жінкам і чоловікам довільно призначаються характеристики та ролі, які визначаються та обмежуються їх статтю.

Гендерні стереотипи можуть обмежувати:

- розвиток природних талантів і здібностей дівчат і хлопчиків, жінок і чоловіків;
- освітній і професійний досвід;
- життєві можливості.

Стереотипи про жінок містять: ставлення, цінності, норми та упередження щодо жінок. Вони використовуються для виправдання та підтримки історичних відносин влади чоловіків над жінками, а також сексистських поглядів, які стримують розвиток жінок.

2. Групи гендерних стереотипів

Групи гендерних стереотипів стосуються:

- маскулінності – фемінності;
- зовнішності та вимог до неї;
- розподілу сімейних і професійних ролей між чоловіками й жінками;
- відмінностей у змісті праці.

3. Образи «справжньої жінки», «справжнього чоловіка»

Образи «справжньої» жінки:

- «домогосподарка»;
- «турботлива матуся»;
- «жертва»;
- «богиня»;
- «прикраса»;
- «сама природа»;
- «дика кішка»;
- «бізнес-леді»;
- «безтурботна красуня»;
- «блондинка».

Образи «справжнього» чоловіка:

- «професіонал»;
- «екстремал»;
- «успішний чоловік»;

- «спортсмен»;
- «мачо»;
- «супермен».

4. Небезпеки стереотипного мислення

Ціна гендерних стереотипів:

У Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979 р.) реклама розглядається як засіб увічнення гендерної нерівності шляхом просування гендерних стереотипів, найбільш стійких причин нерівності між чоловіками та жінками. Висновок Європейської комісії на конференції «Нова стратегія щодо забезпечення гендерної рівності після 2015 року»: гендерні стереотипи можуть стати основою і виправданням насильства по відношенню до жінок.

5. Основні гендерні стереотипи

Поширені гендерні стереотипи:

«Анатомія – це доля...».

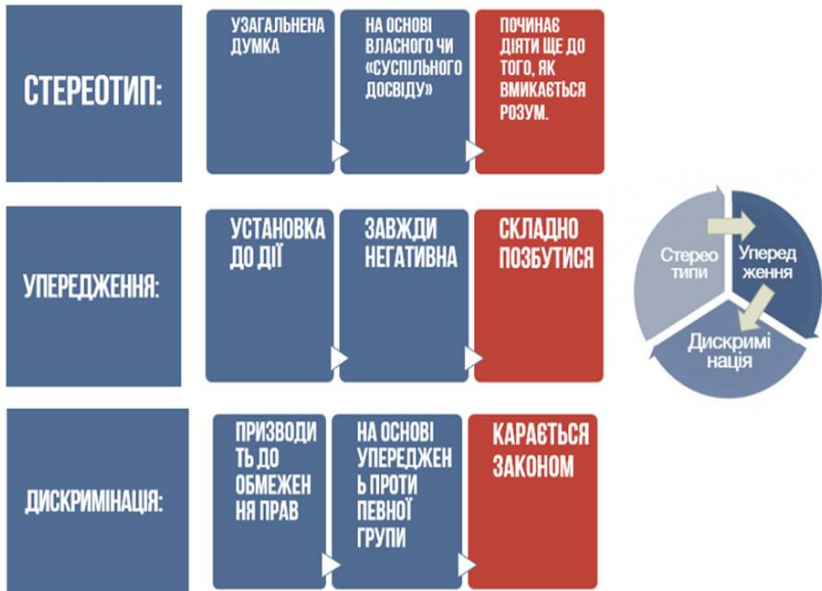
«Чоловіки мають вищі інтелектуальні здібності, логічне, раціональне мислення і, як наслідок, вищу професійну компетентність».

«Жінки більш емоційні, здатні до співчуття й співпереживання».

«Жінки від природи мають потребу в створенні сім'ї та народженні дітей, водночас для чоловіків це зовсім не потрібно».

6. Гендерна дискримінація. Сексизм. Основні ознаки сексизму

Гендерна дискримінація: як це виникає

Сексизм (від англ. sex – стать):

- ідеологія й практика дискримінації людей за ознакою статі;
- позначення різниці між людьми лише на підставі їхньої статі;
- існування подвійних норм щодо поведінки, зовнішності, рис вдачі, здібностей, освіти, сфер і способів самореалізації, обов'язків і прав тощо;
- акцент на перевагах однієї частини людей над іншою;
- нетерпимість до людей на підставі їхньої статі, а не їхньої індивідуальності.

Сексизм – це підкреслення домінування однієї групи над іншою й зверхньо-зневажливого ставлення до неї. Часто проявляється в демонстрації фізичної сили, агресивності та сексуальної активності.

Якщо зображено:

- людина – лише сексуальний об'єкт;
- людина – просто об'єкт (часто в позиції жертви);
- показані лише інтимні частини тіла людини нарівні з товаром;
- передбачається, що людина існує лише для обслуговування свого партнера;
- затверджується нерівне становище й різні права статей;
- натяки на статеві стосунки та сексуальність людей, які нічим не пов'язані з темою/продуктом,
... тоді це сексизм.

Питання для самопідготовки

1. Гендерна дискримінація в ЗМІ.
2. Мовний сексизм.
3. Антидискримінаційна експертиза шкільних підручників в Україні.

Список рекомендованої літератури

1. Аналітичний звіт «Дослідження ставлення населення України до дискримінаційної за ознакою статі реклами» / О. Бучинська та ін. ; за ред. О. Давліканової. – Київ : Представництво Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні, 2021. – 150 с.
2. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України.
3. Рекомендації для медіа щодо висвітлення гендерних питань і конфлікту. – ООН Жінки в Україні, 2018. – 24 с.

Лекція 6

Гендерний аналіз економічної участі та можливостей

План

1. Бідність.
2. Гендер і ринок праці.
3. Феномени «Скляної стелі», «Липкої підлоги».
4. Дискримінація на робочому місці.
5. Підприємництво та бізнес-клімат.
6. Гендерні розриви на ринку праці.

1. Бідність

Бідність: згідно даних Світового Банку багатодітні сім'ї, особливо домогосподарства, очолювані жінками, є найбільш вразливими до бідності, а літні жінки та жінки в найактивніші репродуктивні роки (20–29 років) також стикаються з високим рівнем бідності.

Жінки мають:

- менший заробіток;
- «відхід» від роботи для виховання дітей.

Особливо в зоні ризику сільські жінки, жінки ВПО.

2. Гендер і ринок праці

Серед населення працездатного віку 66,5 % жінок є економічно активними порівняно з 76,7 % чоловіків.

Ринок праці має горизонтальну та вертикальну сегрегацію за статтю.

На ринку праці жінки превалюють у сферах:

- охорона здоров'я й соціальний захист;
- освіта;
- страхова діяльність.

На ринку праці чоловіки превалюють у сферах:

- будівництво;
- аграрне господарство, рибальство, лісництво;
- промисловість.

Посади, на яких домінують жінки:

- службово-допоміжні працівниці.

Посади, на яких домінують чоловіки:

- законодавці, вищі посадові особи, керівники.

Економіка втрачає через дискримінацію:

- досягнення гендерної рівності підвищить конкуренцію на ринку праці, що позитивно вплине на світове багатство;
- за розрахунками Goldman Sachs, жінки генерують 37 % світового ВВП – це попри те, що їх кількість більша. Жінки і чоловіки мають різну ефективність, розпоряджаючись коштами;
- жінки реінвестують доходи більшою мірою в сім'ї та громади, в яких вони живуть, що сприяє їхньому економічному розвитку (зокрема освіті, харчуванню, охороні здоров'я);
- імовірність виживання дитини зростає на 20 %, коли мати може керувати фінансами;
- зростання кількості жінок на вищих щаблях політичного життя сприяє збільшенню їх кількості на всіх рівнях і стимулює демократичні процеси в суспільстві загалом. Світовий банк зазначає, що саме скорочення гендерного розриву стало «рушійною силою економічного зростання в Європі за останнє десятиріччя»;
- в Європейському інституті гендерної рівності (EIGE) порахували, що подолання нерівності між статтями до 2050 року принесе країнам ЄС 10,5 млн робочих місць, забезпечивши 80 % рівень зайнятості;
- обмеження доступу жінок до ринків праці дорого обходиться глобальній економіці. Наприклад, лише Східна Азія щороку втрачає від цього до \$47 млрд.

3. Феномени «Скляної стелі», «Липкої підлоги»

«Скляна стеля» – штучні перешкоди та невидимі бар'єри, які перешкоджають доступу жінок до керівних посад в організації, державній чи приватній, у будь-якій сфері.

«Липка підлога» – вираз, який використовується як метафора для демонстрації дискримінаційної моделі

працевлаштування, яка утримує працівників, переважно жінок, на нижчих рівнях посадових окладів, із низькою мобільністю та невидимими перешкодами для просування по службі.

4. Дискримінація на робочому місці

Заборона роботи в нічний час

Захисне законодавство, яке обмежує жінок у виконанні певних видів робіт: заборона на понаднормову роботу, роботу у вихідні дні та відрядження для жінок, які мають дітей віком до трьох років.

Дискримінація на робочому місці:

- на етапі рекрутингу;
- на етапі найму;
- поєднання роботи та сімейного життя;
- сексуальні домагання.

5. Підприємництво та бізнес-клімат

Найменше жінок-власниць або основних співвласниць у великих компаніях. Найбільше жінок-підприємниць у малому бізнесі.

Найбільше жінок-керівниць компаній у сфері текстильного виробництва, найменше – у сфері аграрного господарства.

6. Гендерні розриви на ринку праці

Основні гендерні розриви та проблеми в економічному секторі країни:

- гендерний розрив в оплаті праці, що станом на початок 2021 р. становив 18,2 % (за даними офіційної державної статистики). Переважно він пояснюється концентрацією жінок у низькооплачуваних секторах економіки (культура, освіта, медицина, соціальний захист та інші), а також меншим представництвом жінок на високих посадах;
- високий рівень гендерної сегрегації (горизонтальної та вертикальної) в професійній освіті та на ринку праці. Висока концентрація жінок у низькооплачуваних галузях невиробничої

сфери: у сфері освіти й охорони здоров'я, закладах соціального захисту тощо. Чоловіки натомість зайняті у високооплачуваних галузях виробництва: промисловість, будівництво, транспорт;

- дискримінаційне ставлення роботодавців до працівниць-жінок як під час працевлаштування, так і в контексті можливостей кар'єрного зростання;
- недостатній рівень розвитку систем інституційної підтримки працівниць і працівників із сімейними обов'язками (гнучкі режими праці, можливості дистанційної праці, дитячі кімнати в установах і підприємствах), що, насамперед обмежує економічні можливості жінок, зважаючи на те, що жінки витрачають на репродуктивну працю вдома (хатню та доглядову) значну кількість часу.

Питання для самопідготовки

1. Захист прав жінок і чоловіків на робочому місці: міжнародне право.
2. Захист материнства.
3. Сексуальні домагання на робочому місці.

Список рекомендованої літератури

1. Вплив коронавірусної кризи на бідність: перші наслідки для України / Л. М. Черенько та ін. ; Нац. акад. наук. Укр., Ін-т демогр. та соц. дослідж. ім. М. В. Птухи. – Київ, 2020. – 76 с.
2. Жінки та чоловіки на керівних посадах в Україні: статистичний аналіз відкритих даних ЄДР, 2017–2020. – UNDP, Swiss Confederation, 2021. – 52 р.
3. A manual for Gender Audit Facilitators. The ILO Participatory Gender Audit Methodology [Електронний ресурс]. – 2nd Edition. – International Labour Office. – Geneva, 2012. – 142 р. — Режим доступу : https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---gender/documents/publication/wcms_187411.pdf.

Лекція 7

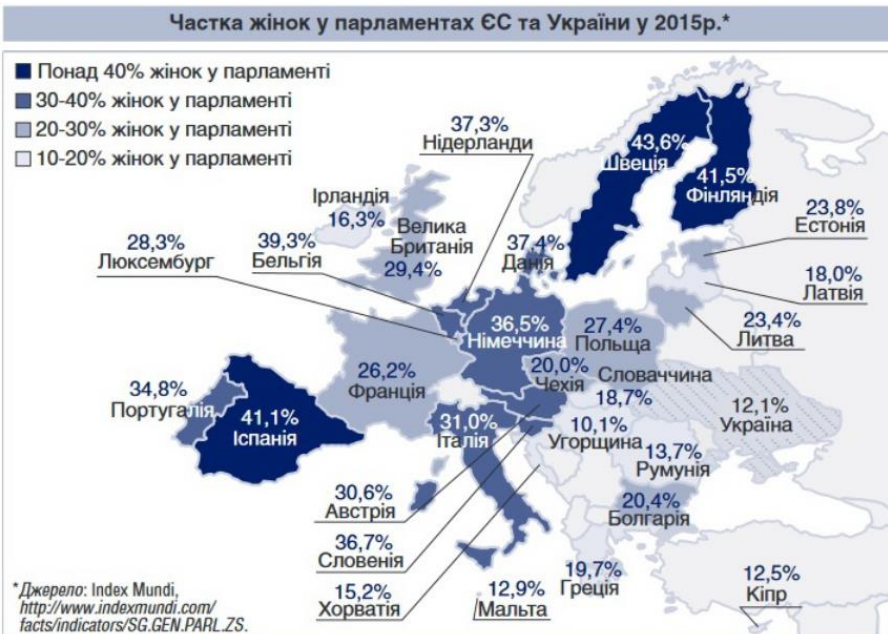
Гендерний аналіз у сфері політики

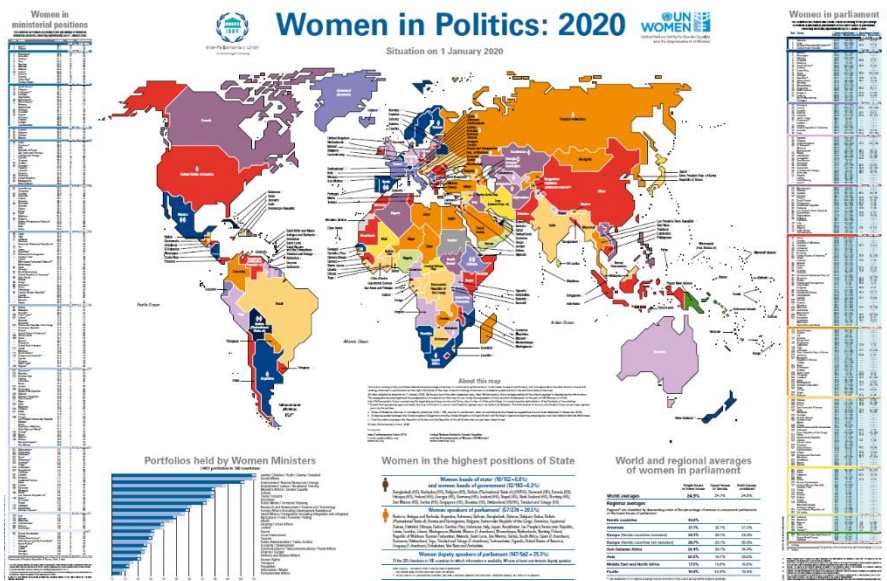
План

1. Представництво жінок у парламентах світу та України: порівняльний аналіз.
2. Гендерний склад української влади.
3. Переваги участі жінок у політиці.

1. Представництво жінок у парламентах світу та України: порівняльний аналіз

Упродовж усього часу незалежності український парламент мав критично низьку кількість жінок у своєму складі. Порівняно з більшістю країн Європи Україна мала гірші позиції щодо політичної участі жінок.

У парламентах усього світу кількість жінок сумарно становить близько 30%. Це дозволяє стверджувати про патріархатний устрій сучасного буття людства.

2. Гендерний склад української влади

Жінки в українській владі за останні 30 років дуже повільно збільшують своє представництво – починаючи з 3% в парламенті I скликання і сягаючи близько 21% у IX скликанні. Традиційною була більша кількість жінок на рівні місцевих рад, але й ця тенденція в ході реформи децентралізації почала змінюватися – поява ресурсів на локальному рівні підвищила конкуренцію між жінками й чоловіками у колісній непривабливій сфері місцевого самоврядування.

Участь жінок в ухваленні рішень на державному рівні за час незалежності України

У всіх урядах:

5% склали жінки - міністри

У діючому уряді:

Поточна ситуація за кордоном:

Співвідношення жінок та чоловіків в урядах країн:

За 26 років незалежності в Україні було лише 6 губернаторів – жінок

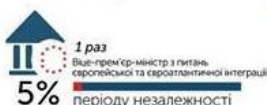
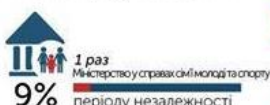
Жінки були губернаторами у таких областях:

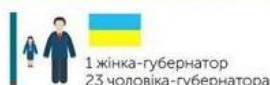
Жінки очолювали:

12% періоду незалежності одна жінка очолювала уряд

Поточна ситуація в Україні:

Поточна ситуація за кордоном:

неформальна мережа за підтримки для країн ЄС: "Єдина та незламна"

3. Переваги участі жінок у політиці

Переваги участі жінок у політиці:

- покращання якості політики (жіночі міжполітичні об'єднання, які сприяють згуртуванню);
- вищі етичні стандарти політичних відносин (обережність, миротворчість, менше ризику, зокрема корупції);
- розширення можливостей для кар'єри інших жінок (дружність до жінок);
- інвестиції в інфраструктуру, яка відповідає потребам жінок, дітей, літніх людей.

Питання для самопідготовки

1. Участь жінок і чоловіків у політиці в умовах реформи децентралізації.
2. Квотування політичної участі жінок.
3. Моделі політичного лідерства.

Список рекомендованої літератури

1. Іваніна Т. Гендерно орієнтоване врядування : практ. посіб. / Т. Іваніна, О. Кисельова, М. Колодій. – Київ : Видавничо-поліграфічна компанія «Юстон», 2021. – 116 с.
2. Гендерна політика в системі публічного управління України / М. Канавець (кер. авт. колективу), Ю. Лихач та ін. ; за заг. ред. К. Ващенко. – Київ : Центр адаптації державної служби до стандартів Європейського Союзу, 2018. – 125 с.
3. Participatory Gender Audits of Parliaments. A step-by-step guidance document. – OSCE/ODIHR, Warsaw, 2022. – 41 p.

Лекція 8

Гендерний аналіз тілесності. Гендерні аспекти насильства

План

1. Тривалість життя: гендерний аспект.
2. Гендерні аспекти здоров'я.
3. Гендерно-зумовлене насильство.

1. Тривалість життя: гендерний аспект

Середня тривалість життя в Україні одна з найнижчих у Європі: 66,37 років для чоловіків і 76,25 для жінок (2020 р.). У віковій групі 20–29 років смертність чоловіків більш ніж у три рази перевищує смертність жінок. Причини, яким можна запобігти: ризикована поведінка, відсутність орієнтації на здоров'я.

2. Гендерні аспекти здоров'я

Епідемії ВІЛ/СНІДу та туберкульозу в Україні мають чіткі гендерні аспекти: здебільшого на ці хвороби страждають чоловіки. Водночас в Україні проживає 90 % від загальної кількості ВІЛ-інфікованих у регіоні Східної Європи та Центральної Азії. Чоловіки становлять 55 % людей, які живуть з ВІЛ.

3. Гендерно-зумовлене насильство

Гендерно-зумовлене насильство – це насильство, спрямоване проти особи через її стать, гендерну ідентичність або гендерне самовираження, або яке непропорційно впливає на осіб певної статі.

Гендерно-зумовлене насильство та насильство щодо жінок – це терміни, які часто використовуються як синоніми, оскільки широко визнано, що більшість гендерно-зумовленого насильства вчиняється чоловіками щодо жінок і дівчат. Проте використання «гендерного» аспекту є важливим, оскільки воно підкреслює той факт, що багато форм насильства щодо жінок кореняться в нерівності влади між жінками та чоловіками.

Гендерно-зумовлене насильство стосується (але не обмежується) фізичної, сексуальної та психологічної шкоди,

враховуючи залякування, страждання, примус або позбавлення свободи в сім'ї чи суспільстві загалом. Це також стосується насильства, скоєного чи не припиненого державою (Фонд народонаселення ООН).

Найбільш поширеними формами гендерно-зумовленого насильства є:

- домашнє насильство;
- зґвалтування;
- проституція;
- торгівля людьми;
- сексуальні домагання.

За даними ПРООН «Звіт про безпеку та правосуддя в Україні», близько 60 % жінок регулярно зазнають фізичного насильства.

Домашнє насильство – це злочин особливої категорії, який потребує особливих підходів. Адже в 85 % випадків це відбувається між інтимними партнерами. За статистикою 83 % жертв домашнього насильства – жінки. Ще 11 % постраждалих – чоловіки і 6 % – діти.

Питання для самопідготовки

1. Міжнародна кампанія «16 днів проти гендерно-зумовленого насильства».
2. Сексуальне насильство пов'язане з конфліктом.
3. Алгоритм дій у ситуації гендерно-зумовленого насильства.

Список рекомендованої літератури

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України.
2. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція).
3. Movement “Me too” <https://metoomvmt.org/>.

Електронне навчальне видання

Савельєва Юлія Михайлівна

ОСНОВИ ГЕНДЕРНОГО АНАЛІЗУ

Конспект лекцій
для студентів спеціальності
231 «Соціальна робота»
всіх форм навчання

Відповідальна за випуск Н. Д. Світайло
Редактор Н. М. Мажуга
Комп'ютерне верстання Ю. М. Савельєвої

Формат 60×84/16. Ум. друк. арк. 2,10. Обл.-вид. арк. 1,95.

Видавець і виготовлювач
Сумський державний університет,
вул. Римського-Корсакова, 2, Суми, 40007
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3062 від 17.12.2007.